215

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन,

आदिवासी विकास विभाग

संजीवन विद्यालय मूल्यमापन अहवाल

आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था,

२८, क्वीन्स गार्डन,

महाराष्ट्र राज्य, पुणे ४११ ००१

दूरध्वनी क्र. ०२०-२६३६२०७१, फॅक्स क्र. ०२०-२६३६००२६

Email - trti.mah@nic.in

संजीवन विद्यालय
मूल्यमापन अहवाल

वि (वाय) ४३५-१

प्रस्तावना

महाराष्ट्र शासनाच्या निर्णय क्र. जीओआय-२००८/प्र.क्र.१०/का.११, दिनांक २२ फेब्रुवारी २००८ नुसार विशेष केंद्रीय सहाय्य योजनेंतर्गत महाराष्ट्रातील पाचगणी, तालुका महाबळेश्वर, जिल्हा सातारा येथील संजीवन विद्यालय येथे १२० आदिवासी मुले वर्ष २००७-०८ मध्ये शिक्षणासाठी आयुक्त, आदिवासी विकास विभाग, नाशिककडून पाठविण्यात आली असून सदर मुलांना आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्थेच्या मूल्यमापन पहाणी पथकाने प्रत्यक्ष भेटी देऊन त्यांचेशी चर्चा करून या योजनेची मूल्यमापन पहाणी विषयक माहिती घेतली आहे. या मूल्यमापन पहाणीचे निष्कर्ष सोबत सादर केले आहेत.

या योजनेचा आदिवासी विद्यार्थ्यांना कितपत लाभ झाला ? ते समजण्यास सदरची मूल्यमापन पहाणी उपयुक्त ठरेल, अशी या कार्यालयाची धारणा आहे.

ठिकाण : पुणे.

दिनांक : डिसेंबर २०११.

आयुक्त,

आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था,

महाराष्ट्र राज्य, पुणे ६.

वि (वाय) ४३५-१-अ

मूल्यमापन पहाणीचे उद्देश

संजीवन विद्यालय, पाचगणी, जिल्हा सातारा, येथे १२० आदिवासी विद्यार्थी शिक्षणासाठी पाठविण्यात आले आहेत. त्यामध्ये विविध आदिवासी जमातींच्या विद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात आला आहे. तथापि, या सर्व विद्यार्थ्यांचे इयत्ता ४ थी पर्यंतचे शिक्षण ह्या शाळेत झालेले नसून, ते त्यांचे गावी आदिवासी गावात झालेले आहे.

इयत्ता ४ थी नंतर या शाळेत येऊन येथील शिस्त, राहाणीमान, शिक्षणाचे माध्यम, येथील संस्कृती अशा अनेक बाबी आत्मसात करावयाच्या आहेत. त्यात ते किती यशस्वी झाले? हे पडताळणे हा या मूल्यमापन पहाणीचा उद्देश आहे.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	तपशील	पृष्ठे	
		पासून	पर्यंत
(१)	क्षेत्रीय पहाणी ..	०१	०१
(२)	पृथःकरण ..	०२	१५
(३)	निष्कर्ष ..	१६	१६

प्रकरण १

क्षेत्रीय पहाणी

सदर मूल्यमापन पहाणीमध्ये एकूण १२० आदिवासी विद्यार्थ्यांना समक्ष भेटी देऊन मूल्यमापन पहाणी पत्रके भरलेली आहेत. या मूल्यमापन पहाणी पथकामध्ये खालील अधिकारी/कर्मचारी समाविष्ट होते.

पथक

अ. क्र.	नाव	हुद्दा
१.	श्री. प्रमोद यादव	उपसंचालक
२.	श्री. शिवाजी यादव	सांख्यिकी अधिकारी
३.	श्रीमती अनुराधा काळे	संशोधन अधिकारी
४.	श्री. अरूण पाटणकर	संशोधन सहाय्यक
५.	श्री. उदय यादव	आरेखक
६.	श्री. विश्रांत जामिनकर	कनिष्ठ लिपिक

प्रकरण २

पृथःकरण

२.१ जिल्हा व तालुकानिहाय विद्यार्थी संख्या

या शाळेत आलेले विद्यार्थी पूर्वीच्या शाळेतून निवड करून पाठविण्यात आले आहेत.

या १२० विद्यार्थ्यांत एकूण ११ जिल्ह्यांतील ३९ तालुक्यातील विद्यार्थ्यांचा समावेश असून हे विद्यार्थी वेगवेगळ्या ९ आदिवासी जमातींचे आहेत.

एकूण विद्यार्थ्यांपैकी ७२ टक्के विद्यार्थी अमरावती, नांदेड, यवतमाळ व उस्मानाबाद या ४ जिल्ह्यांतील असून २८ टक्के विद्यार्थी बुलढाणा, हिंगोली, अकोला, जालना, वाशिम, औरंगाबाद व अहमदनगर जिल्ह्यांतील आहेत. तर ३२ टक्के विद्यार्थी हे चिखलदरा, किनवट व धारणी या दुर्गम तालुक्यातील आहेत.

तक्ता क्र. १

जिल्हानिहाय विद्यार्थी संख्या

अ. क्र.	जिल्हा	तालुक्यांची संख्या	विद्यार्थी संख्या
१	अमरावती	०५	२५
२	बुलढाणा	०३	०६
३	नांदेड	०४	२१
४	हिंगोली	०४	०५
५	यवतमाळ	११	२९
६	अकोला	०३	०८
७	जालना	०१	०३
८	वाशिम	०२	०७
९	उस्मानाबाद	०३	१२
१०	औरंगाबाद	०२	०३
११	अहमदनगर	०१	०१
एकूण ..	**११ जिल्हे**	**३९ तालुके**	**१२० विद्यार्थी**

तक्ता क्र. २

तालुकानिहाय विद्यार्थी संख्या

अ.क्र.	जिल्हा	तालुका	विद्यार्थी संख्या
१.	**अमरावती**	(१) वरूड	१
		(२) चिखलदरा	१३
		(३) धामणगाव	२
		(४) धारणी	८
		(५) चांदूररेल्वे	१
		एकूण ..	**२५**
२.	**बुलढाणा**	(१) संग्रामपूर	२
		(२) मलकापूर	३
		(३) मेहेकर	१
		एकूण ..	**६**
३.	**नांदेड**	(१) किनवट	१७
		(२) माहूर	२
		(३) हदगाव	१
		(४) हिमायतनगर	१
		एकूण ..	**२१**
४.	**हिंगोली**	(१) औंढ़ा	२
		(२) हिंगोली	१
		(३) बसमत	१
		(४) कळमनुरी	१
		एकूण ..	**५**
५.	**अकोला**	(१) बार्शी टाकळी	६
		(२) अकोट	१
		(३) बाळापूर	१
		एकूण ..	**८**

अ.क्र.	जिल्हा	तालुका	विद्यार्थी संख्या
६.	**यवतमाळ**	(१) आर्णी	४
		(२) घाटंजी	५
		(३) पांढरकवडा	१
		(४) वणी	१
		(५) यवतमाळ	५
		(६) पुसद	३
		(७) झरी	१
		(८) दारव्हा	१
		(९) ऊमरखेड	१
		(१०) महागाव	२
		(११) केळापूर	४
		एकूण ..	**२९**
७.	**जालना**	(१) भोकरधन	३
		एकूण ..	**३**
८.	**वाशिम**	(१) मालेगाव	४
		(२) मंगळूरपीर	३
		एकूण ..	**७**
९.	**उस्मानाबाद**	(१) उस्मानाबाद	४
		(२) कळंब	७
		(३) भूम	१
		एकूण ..	**१२**
१०.	**औरंगाबाद**	(१) सिल्लोड	२
		(२) गंगापूर	१
		एकूण ..	**३**
११.	**अहमदनगर**	(१) जामखेड	१
		एकूण ..	**१**

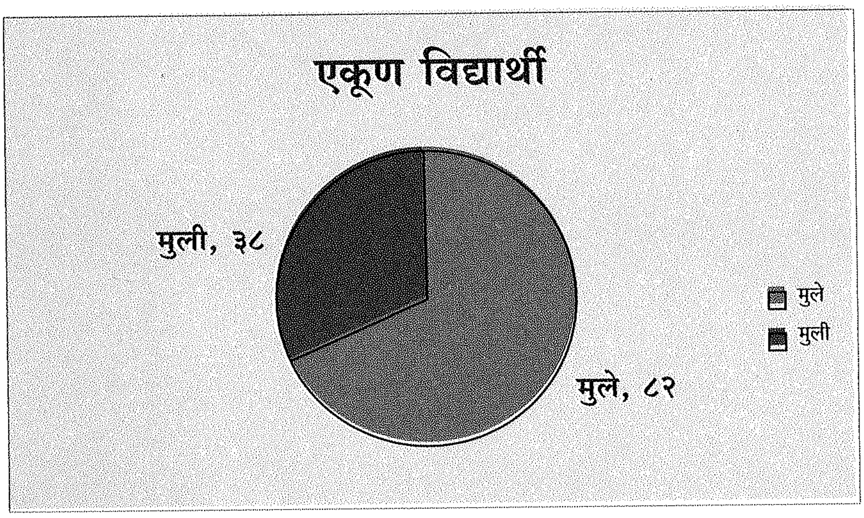

२.२ जमातनिहाय विद्यार्थी

तक्ता क्र.३

जमातनिहाय विद्यार्थी संख्या

विद्यार्थी	गोंड	पारधी	कोलाम	कोरकू	आंध	परधान	महादेव कोळी	मल्हार कोळी	भिल्ल	एकूण
मुले	१८	१४	३	१२	२५	२	२	४	२	८२
मुली	०९	०२	३	०६	१७	१	०	०	०	३८
एकूण ..	**२७**	**१६**	**६**	**१८**	**४२**	**३**	**२**	**४**	**२**	**१२०**

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, एकूण विद्यार्थ्यांपैकी ३३ टक्के विद्यार्थी आंध या जमातीचे आहेत. त्या खालोखाल २२ टक्के विद्यार्थी गोंड जमातीचे आहेत. तर सर्वात कमी महादेव कोळी व भिल्ल जमातीचे प्रत्येकी फक्त २च विद्यार्थी संजीवन विद्यालयात शिक्षण घेत आहेत.

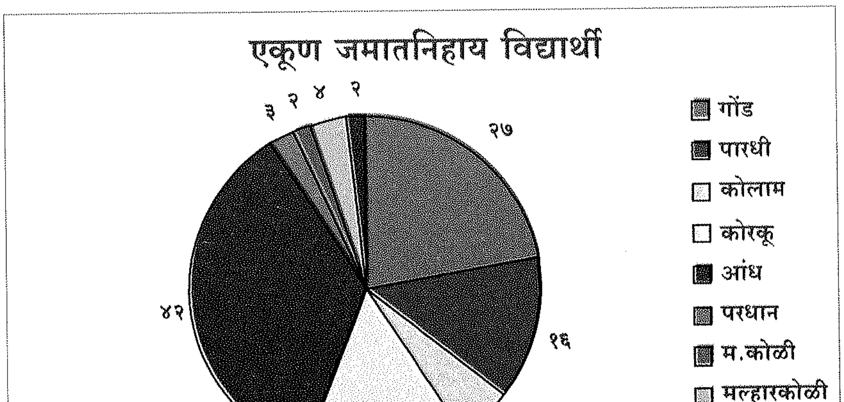

२.३ माहितीचा स्त्रोत

तक्ता क्र. ४

माहितीचा स्त्रोत

आयुक्त कार्यालय	प्रकल्प कार्यालय	आदिवासी आश्रमशाळा	जि. प. शिक्षण विभाग	स्वयंसेवी संस्था	एकूण विद्यार्थी
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
३	३६	७१	९	१	१२०

वरील तक्त्यावरून असे निदर्शनास येते की, ६० टक्के विद्यार्थ्यांना या योजनेबाबत आदिवासी आश्रमशाळेतूनच माहिती मिळाली आहे. तर ३० टक्के विद्यार्थ्यांना योजनेची माहिती प्रकल्प कार्यालयातून मिळाली आहे. उर्वरीत १० टक्के विद्यार्थ्यांना योजनेबाबतची माहिती ही आयुक्त कार्यालय, जिल्हा परिषद, शिक्षण विभाग व स्वयंसेवी संस्थांकडून मिळाल्याचे दिसून येते.

२.४ कुटुंब सदस्यांची साक्षरता

विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक पार्श्वभूमी लक्षात येण्यासाठी त्याच्या कुटुंब सदस्यांची साक्षरता पहाणे उचित ठरेल.

तक्ता क्र. ५

कुटुंब सदस्यांच्या साक्षरतेची टक्केवारी

अ. क्र.	जमातीचे नाव	एकूण कुटुंबे	टक्केवारी										
			०	१०	२०	३०	४०	५०	६०	७०	८०	९०	१००
१	मल्हार कोळी	०४	-	-	-	१	१	-	-	२	-	-	-
२	गोंड	२७	-	-	२	२	४	५	२	३	-	-	९
३	पारधी	१६	-	-	-	-	-	४	३	३	३	२	१
४	कोलाम	०६	-	-	-	-	-	-	१	-	४	१	-
५	भिल्ल	०२	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	२
६	कोरकू	१८	-	-	-	१	१	७	३	२	-	-	४
७	आंध	४२	१	-	१	३	६	७	२	४	७	३	८
८	परधान	०३	-	-	-	-	-	-	१	-	-	-	२
९	महादेव कोळी	०२	-	-	-	-	-	-	१	-	-	-	१
	एकूण ..	**१२०**	**१**	**-**	**३**	**७**	**१२**	**२३**	**१३**	**१४**	**१४**	**६**	**२७**

वरील तक्त्यावरून असे दिसते की, एकूण १२० विद्यार्थ्यांच्या १२० कुटुंबांपैकी २२ टक्के कुटुंबातील १०० टक्के सदस्य साक्षर आहेत. भिल्ल जमातीच्या २ विद्यार्थ्यांची दोन्ही कुटुंबे पूर्णतः साक्षर आहेत. परधान जमातीच्या ६६ टक्के कुटुंबातील १०० टक्के सदस्य साक्षर आहेत. महादेव कोळी जमातीच्या २ कुटुंबांपैकी १ कुटुंब म्हणजे ५० टक्के कुटुंबातील १०० टक्के सदस्य साक्षर आहेत. गोंड जमातीच्या ३३ टक्के कुटुंबातील १०० टक्के म्हणजे सर्वच्या सर्व सदस्य साक्षर आहेत. कोरकूंच्या २२ टक्के कुटुंबातील व आंध जमातीच्या १९ टक्के कुटुंबातील सर्व सदस्य साक्षर आहेत.

वि (वाय) ४३५-३

कोलाम या आदीम जमातीच्या ६ कुटुंबांपैकी एकाही कुटुंबातील सर्व सदस्य साक्षर नाहीत. तर पारधी जमातीच्या केवळ ६ टक्के कुटुंबातील सर्व सदस्य साक्षर आहेत.

याचाच अर्थ भिल्ल जमातीचे २ विद्यार्थी वगळता उर्वरीत सर्व विद्यार्थ्यांचे घरात निरक्षर सदस्य आहेत. आंध जमातीच्या १ कुटुंबातील सर्व सदस्य निरक्षर आहेत.

एकूण १२० विद्यार्थ्यांच्या १९ टक्के कुटुंबातील ५० टक्के सदस्य साक्षर आहेत. एकूण १२० कुटुंबांपैकी ३८ टक्के कुटुंबांमध्ये निम्मे किंवा त्यापेक्षा अधिक सदस्य निरक्षर आहेत.

याचबरोबर विद्यार्थ्यांच्या भावंडांचे शिक्षणाची स्थिती पहाणेही उद्‌बोधक ठरेल. खालील तक्त्यात ही माहिती देण्यात आली आहे.

तक्ता क्र. ६

भावंडांचे शिक्षण

एकूण विद्यार्थी	निरक्षर	१ ली ते ७ वी	८ वी/ ९ वी	१०वी	१२ वी	पदविका	पदवी
१२०	७	४१	२०	२२	२०	९	१

वरील तक्त्यावरून असे लक्षात येते की, ५७ टक्के विद्यार्थ्यांच्या भावंडांचे शिक्षण ८वी/९वी पुढे गेलेले नाही.

विद्यार्थ्यांचे घरातील वातावरण त्यांना प्रोत्साहन देणारे नाही. तसेच त्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीकडे लक्ष देण्याइतके पालक सूज्ञ नाहीत.

२.५ कुटुंब सदस्य संख्या

तक्ता क्र. ७

विद्यार्थ्यांची कुटुंब सदस्य संख्या

अ. क्र.	जमात	सदस्य संख्या									
		कुटुंबे	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
१	मल्हारकोळी	०४	२	-	१	-	-	१	-	-	-
२	गोंडी	२७	४	६	९	५	२	१	-	-	-
३	पारधी	१६	२	५	२	१	४	१	-	१	-
४	कोलाम	०६	-	२	२	२	-	-	-	-	-
५	भिल्ल	०२	-	-	१	१	-	-	-	-	-
६	कोरकू	१८	१	७	५	३	-	१	-	१	-
७	आंध	४२	२	१०	१६	५	३	२	१	१	२
८	परधान	०३	१	१	१	-	-	-	-	-	-
९	महादेवकोळी	०२	१	-	-	-	-	-	-	-	१
	एकूण ..	**१२०**	**१३**	**३१**	**३७**	**१७**	**९**	**६**	**१**	**३**	**३**

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, ३३ टक्के विद्यार्थ्यांच्या घरात ५ पेक्षा जास्त सदस्य आहेत. काही घरात तर १० ते ११ सदस्य आहेत. कुटुंबाचा आकार वाढला की सहाजिकच मुलांची हेळसांड होते व अशा मोठ्या कुटुंबातून आलेले ३३ टक्के विद्यार्थी येथे शिक्षण घेत आहेत.

२.६ माध्यम

या शाळेत इंग्रजी माध्यमानुसार शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे आधीचे माध्यम कोणते होते ? ते खालील तक्त्यावरून लक्षात येईल.

तक्ता क्र. ८

आधीच्या माध्यमानुसार विद्यार्थी

एकूण विद्यार्थी	१ ली ते ७ वी मराठी	१ ते ४ सेमी इंग्लिश	१ ते ४ इंग्लिश	५ वी ते ७ वी सेमी इंग्लिश	५ वी ते ७ वी इंग्लिश
१२०	१०३	७	८	१	१

तक्ता क्र. ९

सध्याचे माध्यमानुसार विद्यार्थी

एकूण विद्यार्थी	सेमी इंग्लीश	इंग्लीश
१२०	६	११४

तक्ता क्र. १०

इंग्रजी माध्यमामुळे अडचणीत आलेले विद्यार्थी

एकूण विद्यार्थी	अडचण आलेले	अडचण न आलेले
१२०	६३	५७

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, ८५ टक्के विद्यार्थ्यांचे या शाळेत येण्यापूर्वी मराठी माध्यमातून शिक्षण झालेले आहे. त्यामुळे त्यांना या शाळेत येऊन एकदम इंग्लिशमधून शिक्षण घेणे अवघड वाटणे साहाजिक आहे. ५३ टक्के मुलांना अशा अडचणी आल्या. त्यांना आलेल्या अडचणी त्यांनी शिक्षकांच्या व मित्र/मैत्रिणींच्या साहाय्याने सोडविल्या. विशेषतः गणित विषय शिकणे विद्यार्थ्यांना कठीण गेले. काहीवेळा शिक्षकांनीही विषय प्रथम मराठीतून व नंतर इंग्लिश मधून समजावून दिला. त्यामुळे इंग्लिशमधून शिकणे हळूहळु जमत गेले व इंग्लिशमधून विषय आत्मसात करण्याबाबत आत्मविश्वास वाढत गेला.

तरी देखील काही मुलांची सर्व विषय इंग्लिशमधून शिकण्याची कुवत नसल्याचे निदर्शनास आल्यावर त्यांना सेमी इंग्लिश मधून शिक्षण देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

२.७ शारीरिक तंदुरुस्ती

या शाळेत दाखल झाल्यापासून विद्यार्थ्यांचे शारिरीक स्वास्थ्य कसे राहीले ? या विषयी विचारणा केली असता खालील परिस्थिती निदर्शनास आली.

तक्ता क्र. ११

विद्यार्थ्यांचे आजारपण

एकूण विद्यार्थी	ताप येणे	मोठा आजार	इतर	आजारपण नाही
१२०	२८	१	४	८७

तक्ता क्र.१२

अपघात

एकूण विद्यार्थी	अपघात झालेले	अपघात न झालेले
१२०	१०	११०

वरील दोन्ही तक्त्यावरुन विद्यार्थी आजारी पडण्याचे प्रमाण नगण्य असल्याचे लक्षात येईल.

काही विद्यार्थ्यांना ताप, सर्दी, खोकला असे किरकोळ स्वरुपाचे आजार झाले होते असे आढळले. साथीच्या रोगांना कोणी विद्यार्थी बळी पडल्याचे निदर्शनास आले नाही. फक्त एका विद्यार्थ्यास कावीळ होऊन तो २ महिने दवाखान्यामध्ये होता. मात्र काही विद्यार्थ्यांना त्वचारोग झाल्याचे समजले. त्यांच्या संपूर्ण अंगावर फोड आले होते.

अपघात होण्याचे प्रमाणही अल्प आहे. तसेच झालेले अपघात फारसे गंभीर नव्हते. खेळ खेळताना किरकोळ दुखापती झाल्या होत्या.

या पार्श्वभूमीवर एक अशी बाब निदर्शनास आली की, विद्यार्थी स्वतःचे कपडे स्वतः धूवत नसून ते लॉंड्रीमार्फत धुतले जातात. त्यामुळे त्वचारोग पसरू शकतो.

सर्वसाधारणपणे वर्षातून २ वेळा आरोग्य तपासणी केली जाते. त्यावेळी विद्यार्थ्यांची उंची, वजन, रक्त तपासणी आदि बाबी तपासल्या जातात.

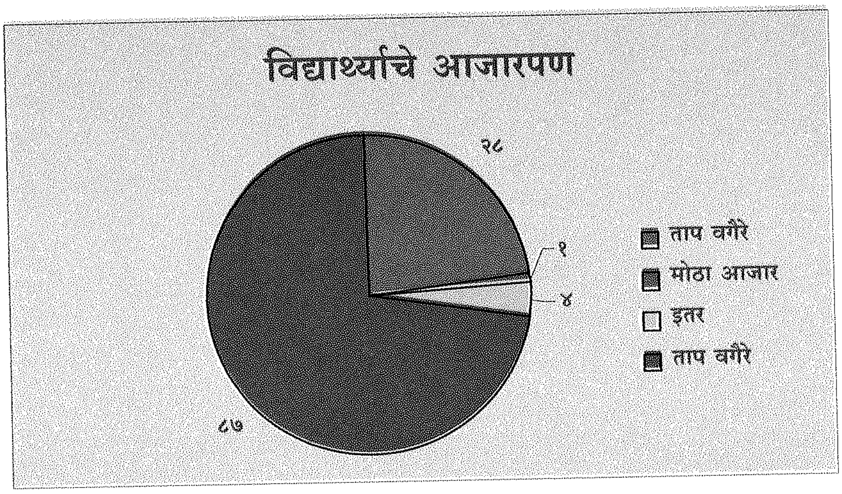

२.८ स्वावलंबन

कपडे धुण्याव्यतिरिक्त इतर सर्व स्वतःची कामे स्वतः करण्यावर भर दिला जातो. त्यामुळे स्वावलंबन अंगवळणी पडते.

२.९ आहार

विद्यार्थ्यांना पोटभर व पुरेसा आहार दिला जातो. आहारामध्ये पोळी-भाजी, डाळ-भात व कडधान्यांचा अंतर्भाव असतो. बुधवार व रविवारी सामिष/मांसाहारी आहार दिला जातो.

तसेच विद्यार्थ्यांना रोज सकाळी नाष्टा दिला जातो. नाष्ट्यामध्ये केळी, ब्रेड, जाम, बटर, उपमा, पोहे यांचा समावेश असतो. रोज वेगवेगळा नाष्टा देण्यात येतो. दूध रोज दिले जाते व अंडी शुक्रवारी व रविवारी दिली जातात.

२.१० निवास

विद्यार्थ्यांना निवासाची पुरेशी जागा दिलेली आहे. प्रत्येकाला गादी, उशी, पलंग व पुरेसे पांघरूण देण्यात आले आहे. त्यांचे सामान टापटिपीने ठेवलेले व खोल्या स्वच्छ ठेवलेल्या आढळल्या. विद्यार्थ्यांना स्नानासाठी गरम पाणी व साबण देण्यात येतो.

२.११ कलागुण

विद्यार्थ्यांना कलागुण जोपासण्यासाठी प्रोत्साहन दिले जाते. कलागुणांना वाव मिळावा म्हणून विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते. एन.सी.सी., बांबूकाम, गायन, भरतकाम, पेंटींग, डान्स, नाटक, सितार, तबलापेटी वादन, बागकाम, शिवणकाम, कथाकथन, वक्तृत्व इत्यादी कलांचे शिक्षण देण्यात येते. विद्यार्थी आपल्या आवडीप्रमाणे विषय निवडतात व शिक्षण घेतात.

चित्रा दाभोळकर, रेणू गावसकर अशा मान्यवर व्यक्तिंना शाळेत बोलावून विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले जाते.

२.१२ खेळ

शाळेच्या दैनंदिन कार्यक्रमात खेळाचाही अंतर्भाव करण्यात आला आहे. खेळासाठी मोठे क्रीडांगण असून विविध खेळांचे प्रशिक्षक वेगवेगळ्या खेळांचे विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण देत असतात. आंतरशालेय, जिल्हास्तरीय, राष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये विद्यार्थी सहभागी होतात.

क्रिकेट, फुटबॉल, हॉकी, टेबल टेनिस, लॉनटेनीस, तिरंदाजी (धनुर्विद्या), खोखो, कबड्डी, पोहणे, धावणे, हॉलीबॉल, थ्रोबॉल, बास्केटबॉल इत्यादी खेळ खेळले जातात. या सर्व खेळांसाठी लागणारी साधनसामग्री शाळेकडून उपलब्ध करुन देण्यात येते.

तिरंदाजीमध्ये राष्ट्रीय स्तरावर भाग घेऊन या विद्यार्थ्यांपैकी एकाने रौप्य पदक मिळविले आहे.

२.१३ सहल

शाळेमार्फत विद्यार्थ्यांसाठी दरवर्षी सहलीचे आयोजन करण्यात येते. प्रतापगड, महाबळेश्वर अशा प्रेक्षणीय ठिकाणी सहली नेण्यात येतात. एकदा हिमालयातही सहल नेण्यात आली होती.

२.१४ ग्रंथालय

शाळेमार्फत विद्यार्थ्यांसाठी ग्रंथालय सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे. विविध विषयांवरील पुस्तके तेथे ठेवण्यात आली असून विद्यार्थी त्याचा चांगला उपयोग करून घेतात. वेगवेगळी वर्तमानपत्रेही तेथे उपलब्ध असून, त्यामुळे विद्यार्थ्यांचे सामान्य ज्ञानात भर पडते. तसेच राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील माहिती त्यांना मिळते. विद्यार्थ्यांना ग्रंथालयाचा उपयोग करणे बंधनकारक आहे.

२.१५ शिस्त

शाळेचे दैनंदिन वेळापत्रक ठरलेले असते. त्यानुसार विद्यार्थ्यांना दिवसभर सर्व उपक्रम, अभ्यास पार पाडावे लागतात. निवासी शाळा असल्याने विद्यार्थ्यांच्या दिवसभराच्या वर्तनावर शाळेचे नियंत्रण असते. पुरेसा कर्मचारी वर्ग व मर्यादित विद्यार्थी संख्येमुळे त्यांच्याकडे वैयक्तिक लक्ष देणे शक्य होते, तसेच निवड करून होतकरू मुलेच येथे आणलेली असल्याने चांगल्या बाबी आत्मसात करून स्वतःचा सर्वांगिण विकास करण्यासाठी विद्यार्थीही प्रयत्नशील असतात.

२.१६ पालकांची आर्थिक स्थिती

या शाळेत शिक्षण घेत असलेल्या १२० विद्यार्थ्यांच्या पालकांपैकी स्वतःच्या मालकीची जमीन फक्त ७३ पालकांकडे आहे. म्हणजेच ६० टक्के पालकांकडे जमीन आहे. उरलेल्या ४० टक्के पालकांकडे जमीन नाही. ते केवळ मोलमजुरीवर गुजराण करतात. यावरून विद्यार्थ्यांचा आर्थिक स्तर लक्षात येतो. मात्र एका विद्यार्थीनीचे वडील डॉक्टर असून आई नर्स आहे.

२.१७ विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती

विद्यार्थ्यांची या शाळेत आल्यापासून झालेली प्रगती पहाण्यासाठी त्यांना परीक्षेत मिळालेल्या मार्कांचा अभ्यास केल्यास खालील स्थिती आढळते.

वि (ताप) ४३५-४

तक्ता क्र.१३

मार्कांची टक्केवारी

एकूण विद्यार्थी	५० चे खाली	५०	५० ते ६०	६० ते ७०	७० ते ८०	८० चे वर	माहित नाही
१२०	४	११	२८	३९	२५	५	८

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते दिसते की, या शाळेत दाखल झालेल्या १२० विद्यार्थ्यांपैकी १३ टक्के विद्यार्थी वगळता उर्वरीत विद्यार्थ्यांना ५० टक्के पेक्षा जास्त मार्क मिळाले आहेत. ६२ टक्के विद्यार्थ्यांनी ६० टक्के पेक्षा जास्त मार्क्स मिळवले आहेत व यावरून हे विद्यार्थी शाळेतील या योजनेव्यतिरिक्तच्या इतर विद्यार्थ्यांइतके सक्षम झाले असल्याचे लक्षात येते.

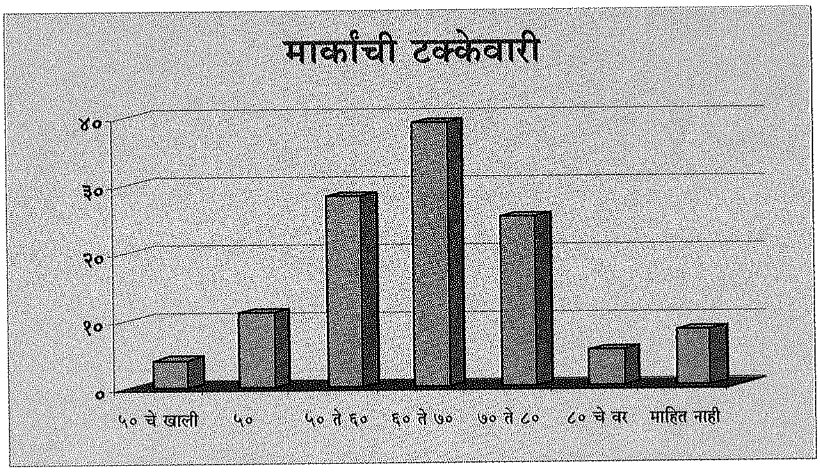

प्रकरण ३

निष्कर्ष

पाचगणी येथील संजीवन विद्यालय येथे १२० आदिवासी विद्यार्थ्यांना चांगल्या दर्जाचे शिक्षण देण्यासाठी ठेवण्यात आले आहे. त्या मुलांची पहाणी करता निघालेले निष्कर्ष खालीलप्रमाणे आहेत.

(१) या शाळेत आल्यामुळे विद्यार्थ्यांना जगाची तोंड ओळख झाली.

(२) त्यांचा आत्मविश्वास वाढीस लागला.

(३) उत्तम दर्जाचे शिक्षण मिळाले.

(४) त्यांच्या अंगी असलेल्या कलाकौशल्याला प्रोत्साहन मिळाले.

(५) विविध खेळात प्राविण्य मिळवून राष्ट्रीय स्तरापर्यंतच्या स्पर्धेत त्यांना भाग घेता आला.

(६) स्वच्छता, टापटीप, शिस्त याची जाणीव झाली.

(७) निरनिराळे कार्यक्रम, व्याख्याने, विविध उपक्रम यामुळे त्यांचा सर्वांगीण विकास होण्यास मदत झाली.

(८) ही योजना अतिशय उपयुक्त आहे.

(९) या शाळेत प्रवेश देताना विद्यार्थ्यांच्या पालकांचा आर्थिक स्तर लक्षात घ्यावा.

(१०) संजीवन विद्यालयाने ही योजना चांगली राबविली आहे.

येरवडा कारागृह मुद्रणालय, पुणे - ४११ ००६.